

Tilburg University

De emotionele hond en zijn rationele staart in recent onderzoek naar slachtoffers van een misdrijf

Pemberton, A.

Published in:
Tijdschrift voor Herstelrecht

Publication date:
2012

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Pemberton, A. (2012). De emotionele hond en zijn rationele staart in recent onderzoek naar slachtoffers van een misdrijf. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 11(4), 17-27.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

De emotionele hond en zijn rationele staart in recent onderzoek naar slachtoffers van een misdrijf

Antony Pemberton

Inleiding

Julie en Mark zijn broer en zus. De twee studenten zijn samen aan het reizen in Frankrijk in de zomervakantie. Een van de nachten verblijven ze samen alleen in een hutje bij het strand. Ze besluiten dat het interessant en leuk zou zijn als ze de liefde met elkaar bedrijven. Op zijn minst zou het voor beiden een nieuwe ervaring zijn. Julie slikt al de pil, maar Mark gebruikt ook een condoom, voor de zekerheid. Beiden vinden ze het een erg fijne ervaring, maar besluiten het nooit meer te doen. Ze beschouwen die nacht als hun gezamenlijke geheim, waardoor hun band nog weer sterker is geworden.

Met deze casus begint het artikel 'The emotional dog and its rational tail: a social intuitionist approach to moral judgement' van de Amerikaanse psycholoog Jonathan Haidt (Haidt 2001). In experimenten vroegen Haidt en zijn collega's proefpersonen of de actie van Julie en Mark moreel geoorloofd was. Dit was volgens een grote meerderheid zeker niet het geval. Het hoeft geen verbazing te wekken dat seks tussen broer en zus als ontoelaatbaar wordt beschouwd. Toen de proefpersonen echter werd gevraagd naar de redenen voor hun oordeel in deze casus, kwam Haidt erachter dat men dit meestal niet goed onder woorden kon brengen. Sommige mensen noemden de kans op zwangerschap, in weerwil van het feit dat én de pil én een condoom waren gebruikt, anderen de emotionele schade voor de studenten, ook al wordt expliciet gesteld dat ze er enkel emotionele winst door hebben behaald. Uiteindelijk moesten de proefpersonen meestal erkennen dat zij niet precies wisten waarom ze tot het oordeel kwamen, ook al bleven ze het wel als juist ervaren: 'Ik weet het niet. Ik kan het niet uitleggen. Ik weet gewoon zeker dat dit verkeerd is.'

Dit soort *moral dumbfounding* zette Haidt op het spoor van een andere manier van kijken naar morele oordeelsvorming. De gangbare visie op morele oordelen is dat zij met behulp van de rede gebeuren. Degene die een moreel oordeel velst, bekijkt de feiten, vraagt zich af wat hij of zij daarvan vindt, door te toetsen aan een algemene norm of waarde. Voor zover er emoties aan te pas komen zijn deze een gevolg van het oordeel of een soms hinderlijke afleiding bij het redeneren. Het model van moreel redeneren volgt dat van de onpartijdige rechter of wetenschapper.¹

1 Zoals Haidt aangeeft, is deze rationalistische visie terug te vinden bij de bijzonder invloedrijke ontwikkelingspsycholoog Lawrence Kohlberg (zie Kohlberg 1981), en legt hij een verband tussen Kohlberg en de morele filosofie van Immanuel Kant (Haidt 2001; zie ook Hauser 2006).

Echter, de proefpersonen van Haidt – en ongetwijfeld ook de lezer van dit artikel, ga maar bij uzelf na! – vormden hun oordeel over de situatie van Julie en Mark, *voordat* ze bewust hadden nagedacht over de oorzaken daarvan. Dit snelle en onbewuste proces komt goeddeels tot stand op basis van het *gevoel* dat een situatie oproept. Het bewuste redeneren vindt dan plaats nadat dit ‘affectieve’ proces al heeft plaatsgevonden. In plaats van een rechter of een wetenschapper is het beeld van een *advocaat die een cliënt verdedigt* hierbij meer op zijn plaats. We zoeken redenen om ons initiële gevoel te rechtvaardigen en te verdedigen. Het verband tussen de rede en de emotie is daarmee volgens Haidt het omgekeerde van hetgeen het rationalistische perspectief veronderstelt. De rede is doorgaans een post hoc bevestiging van de intitiële emotie, in plaats van een aanleiding tot emotie; en de emotie vormt *de basis* van het morele oordeel in plaats van dat zij het morele oordeel in de wielen rijdt. In de morele psychologie van mensen is het de emotionele hond die met zijn rationele staart zwaait, in plaats van andersom.²

Nu is de *social intuitionist*-theorie van Haidt zeker niet de enige,³ maar het wordt in toenemende mate duidelijk dat een louter rationalistische visie op moraliteit de werkelijkheid geweld aandoet. Emoties spelen een belangrijke en vaak bepalende rol in de wijze waarop mensen morele vraagstukken beantwoorden (Haidt 2007). Deze ‘emotionele revolutie’ in de morele psychologie lijkt van bijzonder belang voor het bestuderen en begrijpen van de voorkeuren en het gedrag van slachtoffers van een misdrijf, zeker waar het gaat om de participatie in rechtsprocessen. Het gaat hier immers om bij uitstek moreel geladen situaties, waarbij de participatie – als slachtoffer – doorgaans op vrijwilligheid gebaseerd is.⁴ De theorie van Haidt impliceert dat deze keuzes sterk gedreven zullen zijn door de emoties die slachtoffers ervaren.

Een vergelijking van de resultaten van twee recent uitgevoerde onderzoeken naar slachtofferparticipatie in Nederland bevestigt deze gedachte. Het gaat om de evaluatie van het spreekrecht en schriftelijke slachtofferverklaring (Lens e.a. 2010; Lens e.a. 2012) en de effectstudie naar de slachtoffer-dadergesprekken (Zebel 2012; Pemberton 2012). De vergelijking van de resultaten levert ook nader inzicht in de slachtofferdoelgroep van herstelrechtelijke processen, die sterk afwijkt van de deelnemers aan het spreekrecht en de schriftelijke slachtofferverklaring, in de mate van boosheid, angst en posttraumatische stress (zie ook Winkel 2007; Pemberton e.a. 2010). Voordat ik inga op de beschrijving van de onderzoeken en de resultaten daarvan, sta ik even (kort) stil bij het verband tussen de ontwikkeling van traumatische klachten en de door slachtoffers gevoelde emoties. Het artikel besluit met een korte bespreking van het belang van deze onderzoeken voor het denken over de verhouding tussen slachtoffers en herstelrecht, waarbij ook de terugkoppeling naar de theorie van Haidt plaatsvindt.

2 Dit wordt ook wel *affective primacy* genoemd, zie Zajonc (1980).

3 Een prominent alternatief is bijvoorbeeld de *universal moral grammar* van Mark Hauser (2006) en John Mikhail (2007), waarin de taaltheorie van Noam Chomsky met de nadruk op aangeboren wetmatigheden in de grammatica wordt doorgetrokken naar het morele domein.

4 Een slachtoffer kan ook in andere hoedanigheden een rol spelen in het strafrechtproces, bijvoorbeeld als getuige, waarvoor deze vrijwilligheid niet geldt.

Trauma en emoties

Psychologische gevolgen van slachtofferschap worden doorgaans geduid in termen van posttraumatische stress. Het meemaken van een ernstig geweld- of zedenmisdrijf geldt als een potentieel traumatische gebeurtenis (Bonanno e.a. 2011). In de eerste periode na het misdrijf vertonen veel slachtoffers kenmerken van posttraumatische stress: een sterk verhoogde prikkelbaarheid, vermijdingsgedrag en herbeleving (ook nachtmerries) van het gebeurde. Voor de meeste slachtoffers geldt dat deze klachten in een periode van weken dan wel maanden sterk afnemen, terwijl er ook een groep is die ook in de eerste periode een laag klachtenniveau rapporteert.⁵ In de meeste gevallen is hiervoor geen professionele psychologische hulp of therapie nodig; met voldoende steun van de eigen sociale omgeving kan de meerderheid van de slachtoffers zichzelf redden, in ieder geval in psychologische zin.

Voor een minderheid van slachtoffers houden de klachten over een langere periode aan.⁶ Degenen die na drie maanden nog steeds een hoog klachtenniveau vertonen, lijden aan een chronische posttraumatische stressstoornis (PTSS: Ehlers & Clark 2000). De kans hierop hangt samen met de zwaarte van het misdrijf, maar wordt niet alleen daardoor bepaald. Sommige mensen zijn vatbaarder voor het ontwikkelen van klachten, terwijl anderen weerbaarder zijn (Winkel 2002). Van degenen die PTSS ontwikkelen houdt ongeveer de helft jarenlang last van de problematiek, wat hun leven ernstig kan ontregelen (McNally e.a. 2003). Psychologische ondersteuning, zoals bijvoorbeeld *Eye Movement Desensitization and Reprocessing* (EMDR) of cognitieve gedragstherapie, is bij deze groep wél aangewezen om de klachten te verminderen.

Van belang is hier dat posttraumatische stress een samenhang met emoties vertoont. De posttraumatische stressstoornis is geclassificeerd als een *angststoornis* (Winkel 2007) en het vermijdingsgedrag hangt samen met de intense, bijkans fobische angstgevoelens die slachtoffers van traumatische gebeurtenissen kunnen ervaren ten opzichte van de aanleiding van en herinneringen aan hun trauma.

Symptomen van posttraumatische stress hangen ook samen met een sterk verhoogd woedeniveau, en met toegenomen wraakzucht en vijandigheid (Orth & Wieland 2006; Orth e.a. 2006). Als uitvloeisel hiervan is er ook een nadrukkelijke link tussen het vertonen van klachten, stressniveaus en punitiviteit. Kortstondige stressmanipulaties hebben in het onderzoek naar de *terror management theory* onmiddellijke gevolgen voor punitiviteit en vergeldingszin (zie Landau e.a. 2004; Pyszczynski e.a. 2003, Rosenblatt e.a. 1989), terwijl aanhoudende traumatische klachten kunnen leiden tot een 'conservative shift' in de voorkeuren van slachtoffers (Bonanno & Jost 2006; Canetti-Nisim e.a. 2009, voor een overzicht: Pemberton 2011a). Het omgekeerde geldt ook: afname van posttraumatische

5 Deze fenomenen worden in de literatuur respectievelijk als *recovery* en *resilience* aangeduid, bijv. Bonanno e.a. (2011).

6 Let wel: ook al is het een minderheid, het gaat dan nog steeds om tienduizenden mensen in Nederland alleen, zie Winkel (2002).

klachten gaat vergezeld van minder woede en angst bij slachtoffers. De vaak herhaalde bevinding dat de visie van slachtoffers op het strafrecht niet afwijkt van niet-slachtoffers (Maruna & King 2004) is dan ook gebaseerd op onderzoek waarin de grote meerderheid van de respondent-slachtoffers nauwelijks enige residuele emotionele impact van het delict ervoer; daarvoor was het slachtofferschap op het moment van de survey al te lang geleden (zie Pemberton 2011a).

De samenhang tussen posttraumatische stress en de bijbehorende emoties en strafvoorkeuren is goed te begrijpen in het model van Haidt. De emoties die slachtoffers ervaren naar aanleiding van hun slachtofferschap vormen de basis voor hun voorkeuren voor de reactie op hun slachtofferschap. Hoe groter de impact in psychologisch-emotionele zin, hoe groter de wraakzucht, vergeldingsdrang en punitiviteit. Hierop heeft ook het tijdsverloop invloed: voor de meeste slachtoffers neemt de impact over tijd af, en dit heeft weer gevolgen heeft voor de strafvoorkeuren.

De onderzoeken en hun resultaten

Slachtoffer-dadergesprekken

Elders in dit nummer wordt al stilgestaan bij de kenmerken van de slachtofferdadergesprekken zoals die door Slachtoffer in Beeld worden uitgevoerd en in eerdere edities van dit tijdschrift hebben verschillende auteurs al hun visie op het Nederlandse beleid geuit. Ik ga er daarom vanuit dat de kenmerken van de slachtofferdadergesprekken – gepositioneerd naast het strafrecht, op initiatief van het slachtoffer en/of dader/verdachte, in elke fase van het proces, onderdeel van het slachtofferbeleid – bekend zijn bij de lezer. Datzelfde geldt voor het gegeven dat er inmiddels 1200 aanmeldingen per jaar plaatshebben voor een gesprek, waarvan meer dan 80% door de verdachte/de dader of een organisatie die hem of haar begeleidt.

Het onderzoek van Sven Zebel naar de effecten van deelname aan de gesprekken vond plaats in 2009 en 2010 en kende een quasi-experimentele opzet, met een voor en nameting (Zebel 2012). De onderzoeksgroep werd gevormd door 59 slachtoffers, die allen het initiatief hadden genomen voor het gesprek.⁷ Dit wil niet zeggen dat ze daarmee ook allen een gesprek hebben gekregen, ook degenen wiens dader niet wilde meewerken, vormen onderdeel van de respondentgroep. Op deze manier kon Zebel de veranderingen in angst en boosheid bij degenen met gesprek vergelijken met die bij degenen zonder gesprek.⁸ De belangrijkste resultaten zijn de volgende (zie uitgebreider: Pemberton 2012):

1. *Deelnemende slachtoffers zijn (zeer) tevreden over hun deelname.* De resultaten van het onderzoek wijzen uit dat slachtoffers positief tot zeer positief zijn

7 In het onderzoek van Zebel werden ook, met eenzelfde opzet, de daders bevroegd. 63 daders deden mee, zie voor de resultaten: Zebel (2012).

8 De resultaten alsmede het verslag van het symposium over de interpretatie van deze resultaten verschijnen begin 2012 in *De slachtoffer-dadergesprekken. In de schaduw van het strafrecht*, zie Weijers (2012).

- over het gehele proces en de bemiddelaar die het proces begeleidde. Ze zijn bijna zonder uitzondering van mening dat hun visie goed aan bod kwam.
2. *Deelnemende slachtoffers zijn minder angstig en boos na deelname dan vooraf.* Zebel heeft vooraf en achteraf de mate van angstigheid en boosheid van deelnemende slachtoffers gemeten. Het bleek dat men significant minder boos en bang was na het bemiddelingsproces. Datzelfde resultaat was niet zichtbaar bij degenen die wel om een gesprek verzocht hebben, maar dit niet hebben gekregen. Zebel concludeert daarom dat slachtoffers minder boos en bang zijn geworden als gevolg van hun deelname. Dit is echter niet zeker: de afname kan ook een tijdseffect zijn, waarbij het verschil tussen deelnemers en niet-deelnemers te verklaren is door een verslechtering van de niet-deelnemers ten opzichte van de deelnemers (Winkel 2007).
 3. *De mate van angst en boosheid vooraf was (zeer) laag.* Van groot belang is verder dat de angst en woede vooraf al gering was. Gemiddeld genomen werden de deelnemers vooraf *een beetje* boos als ze aan de dader dachten en waren ze *nog minder dan een beetje* bang voor de dader. De emotionele impact van het slachtofferschap op deelnemers was daarmee vooraf al gering en de woede en angstreductie van de slachtoffer-dadergesprekken moet in het licht bezien worden van deze beperkte, residuele invloed van het slachtofferschap.
 4. *Geen bewijs voor secundaire victimisatie.* De bevindingen nuanceren verder de zorg over het risico op secundaire victimisatie van deelnemen aan herstelrechtelijke processen (zie Pemberton e.a. 2006). Dit containerbegrip krijgt pas echt inhoud in het geval van getraumatiseerde slachtoffers, die door deelname aan het strafproces nog extra schade oplopen (bijvoorbeeld Frazier & Haney 1996). Voor de meeste deelnemers aan de slachtoffer-dadergesprekken is dit een erg hypothetisch scenario: de impact van het delict was zelf al gering, wat de kans op extra schade al beperkt, nog afgezien van het feit dat ze de deelname als positief ervoeren.

De resultaten van het onderzoek van Zebel komen hiermee goed overeen met de internationale victimologische literatuur rondom herstelrecht (voor een overzicht: Pemberton e.a. 2010). Deelnemende slachtoffers zijn (zeer) tevreden over hun deelname, en deelname lijkt samen te hangen met verminderde angst en boosheid en/of het vertonen van minder symptomen van posttraumatische stress (Angel 2005; Sherman & Strang 2007). De interpretatie van deze gegevens dient echter wel rekening te houden met het feit dat de deelnemende slachtoffers ook vooraf al niet erg boos, bang of getraumatiseerd waren. Met andere woorden: zij lijken goed te voldoen aan de beschrijving van het *ideale slachtoffer van het herstelrecht* (Van Dijk 2006; Pemberton 2011b).

Evaluatie spreekrecht/schriftelijke slachtofferverklaring

Het is door het laatste kenmerk dat deelnemers in de slachtoffer-dadergesprekken zich onderscheiden van degenen die gebruik maakten van het spreekrecht ter terechtzitting en/of de mogelijkheid om een schriftelijke slachtofferverklaring (SSV) op te laten stellen. Sinds 1 januari 2005 kent het Nederlandse strafrecht een wettelijke mogelijkheid voor slachtoffers en nabestaanden van (zware)

geweld- en zedenmisdrijven om ter terechtzitting een mondelinge verklaring af te leggen over de gevolgen die het delict voor hen heeft gehad.⁹ De SSV kent hetzelfde doel. Deze verklaring wordt doorgaans opgesteld in overleg met een medewerker van Slachtofferhulp Nederland en aan het strafdossier toegevoegd. De hoop van de wetgever is onder meer dat het afleggen van de verklaring een bijdrage kan leveren aan het herstel van het slachtoffer. Het is uitdrukkelijk niet de bedoeling van het spreekrecht/de SSV dat het slachtoffer zijn of haar visie op de schuld van de verdachte en de gewenste straftoemeting uit, zoals dat in verschillende staten van de Verenigde Staten wel het geval is (Roberts 2009). Er worden per jaar ongeveer drieduizend slachtofferverklaringen opgesteld in Nederland. Het aantal slachtoffers en nabestaanden dat gebruik maakt van het spreekrecht wordt op ongeveer 260 geschat.

Mijn collega's Kim Lens, Marc Groenhuijsen en ik hebben de evaluatie van het spreekrecht en de schriftelijke slachtofferverklaring uitgevoerd, in opdracht van het ministerie van Veiligheid en Justitie (Lens e.a., 2010). In totaal 165 spreekgerechtigde slachtoffers namen deel aan de studie, die naast diepte-interviews achteraf en observaties in de rechtszaal bestond uit een kwantitatief gedeelte, met een voor- en nameting.¹⁰ Het kwantitatieve onderzoek kende een vergelijkbare opzet als de studie van Sven Zebel. De belangrijkste verschillen waren dat de emoties en posttraumatische klachten uitgebreider in kaart zijn gebracht en het gegeven dat de steekproef niet alleen bestond uit slachtoffers die van het spreekrecht en de SSV gebruik wilden maken, maar ook respondenten bevatte die hiervan *zelf* hebben afgezien. Ook hier was het idee vooraf om de niet-deelnemers als vergelijking voor de deelnemers te hanteren. Uit het onderzoek bleek nauwelijks verschil te bestaan tussen de groepen die de mondelinge of de schriftelijke variant hanteerden: deze groepen zijn daarom tezamen genomen. De belangrijkste resultaten zijn dan de volgende (zie uitgebreider Lens e.a. 2010):

1. *Deelnemende slachtoffers zijn (zeer) tevreden over hun deelname.* De resultaten van het onderzoek wijzen uit dat slachtoffers positief tot zeer positief zijn over het proces. Dit gold ook voor de voorbereiding hiervan.
2. *Beperkte afname angst en woede bij deelnemers.* De scores op posttraumatische stress, angst, woede en wraakzucht waren op de nameting significant lager dan op de voormeting bij degenen die van het spreekrecht en de SSV gebruik maakten.
3. *Ook bij niet-deelnemers.* Dit gold echter ook voor degenen die niet deelnamen. Er was geen significant interactie-effect tussen de afname van klachten en deelname aan het spreekrecht/de SSV.
4. *Maar: grote verschillen tussen deelnemers en niet-deelnemers op voormeting.* De deelnemers vertoonden in de regel symptomen van chronische traumatisering.

9 Het spreekrecht kan worden uitgeoefend indien het ten laste gelegde feit een misdrijf betreft, waarop naar de wettelijke omschrijving een gevangenisstraf van acht jaar of meer is gesteld, dan wel een van de misdrijven genoemd in de art. 240b, 247, 248a, 248b, 249, 250, 250a, 285, 285b, 300, tweede en derde lid, 301, tweede en derde lid, 306-308, en 318 Sr en art. 6 Wegenverkeerswet 1994.

10 De voormeting vond steeds een aantal weken voor de rechtszitting plaats, de nameting een aantal weken erna.

ring. Ook al had het misdrijf in deze groep gemiddeld al anderhalf jaar geleden plaatsgehad, het niveau van klachten, boosheid en angst was nog zodanig dat in een meerderheid van de gevallen chronische PTSS aannemelijk is.¹¹ De gemiddelde waarden ontstegen de zogenoemde *cut-off* scores waarboven verwerkingsproblematiek waarschijnlijk is. De intensiteit van de aanwezige symptomen van posttraumatische stress was daarmee de sterkste voorspeller van gebruik van het spreekrecht/SSV. De niet-deelnemers vertoonden namelijk juist een normaal verwerkingspatroon. Indicaties van PTSS of ernstige angstklachten kwamen in deze groep nauwelijks voor. Op de voormeting waren zij al nagenoeg klachtenvrij. Een prominente reden om van deelname af te zien was dan ook dat het delict in de beleving van het slachtoffer niet ernstig genoeg was.

5. *De verschillen beperken de mate waarin de niet-deelnemers als een controlegroep kunnen fungeren voor de deelnemers.* Onderdeel van een normaal verwerkingsproces na een traumatische gebeurtenis is een gestage afname van klachten. Voor de niet-deelnemers kan de geconstateerde afname daarmee eenvoudigweg aan de tijd toegeschreven worden. Voor de deelnemers daarentegen ligt deze verklaring minder voor de hand: zonder verdere interventies is het niet te verwachten dat hun klachten afnemen.
6. *Geen bewijs voor secundaire victimisatie.* Bij de aanloop naar het spreekrecht en de SSV is – net als bij de slachtoffer-dadergesprekken – de gedachte geopperd dat er een reëel risico bestaat op secundaire victimisatie (De Keijser & Malsch 2002). Hiervoor is echter geen bewijs gevonden.

Wanneer we de resultaten van de evaluatie van het spreekrecht en schriftelijke slachtofferverklaring en de slachtoffer-dadergesprekken tezamen nemen, dringt zich een aantal belangrijke conclusies op.

De voorzieningen zijn zonder meer in het belang van deelnemende slachtoffers. Deze zijn tevreden en er zijn indicaties van afname van stress, woede en angst. Verder lijkt de aanvankelijke vrees voor secundaire victimisatie ongegrond. Dit zal ongetwijfeld samenhangen met de opzet van de beide voorzieningen, waarvan de voorbereiding gericht is op het voorkomen daarvan. Het is echter ook een indicatie dat het risico op dit fenomeen – dat zijn oorsprong kent in situaties waarin het slachtoffer onvrijwillig, als getuige, onderwerp van het strafproces wordt – sterk vermindert wanneer het slachtoffer zelf vrij is om te kiezen *of en hoe* te participeren.

We moeten echter wel constateren dat de eventuele ‘therapeutische’ impact beperkt is: de gevonden vermindering op relevante waarden zijn klein. Dat doet niets af aan hun waarde, maar vormt wel een schril contrast met de ronkende retoriek die voorstanders van dit soort instrumenten in en om het strafrecht vaak bezigen. Deelname aan een ontmoeting met de dader helpt een slachtoffer niet van zijn of haar trauma af, net zo min als het afleggen van een *victim impact state-*

11 Voor het vaststellen van daadwerkelijke PTSS of een angststoornis is een klinisch interview nodig. Met de gebruikte instrumenten is deze diagnose niet te stellen; er kan alleen worden vastgesteld in hoeverre er een vermoeden van PTSS of angststoornis is.

ment closure tot gevolg heeft (Pemberton 2012). Behalve dat deze suggesties steeds weer opnieuw weerlegd worden door de feiten, zijn ze gebaseerd op een reeds lang verlaten perspectief op de verwerking van traumatische gebeurtenissen (Weinstein 2011). Dit is geen eenmalige zogenaamde catharsis, maar een proces dat in het geval van PTSS langdurig zal zijn.

Het laatste punt is dan dat psychologisch-emotionele kenmerken van slachtoffers een belangrijke rol spelen in de *vraag of* en de *wijze waarop* men participeert in en om het strafrechtelijk proces. De deelnemers aan de slachtoffer-dadergesprekken komen op relevante kenmerken overeen met degenen die afzien van het gebruik van spreekrecht en SSV: niveaus van boosheid, angst en stress zijn laag. De groep sprekers en SSV-ers kenmerkt zich door een aanmerkelijk hoger klachtenniveau. In deze groep zal een aanzienlijk deel daadwerkelijk getraumatiseerd zijn geraakt door hun slachtofferschap.

Besluit

Het recente onderzoek naar slachtoffers in en om het strafrecht levert een bevestiging op van de theorie van Jonathan Haidt. In morele oordelen zijn emoties van groot belang. Ze geven richting aan de morele redeneringen en oordelen die erop volgen. De impact van slachtofferschap in psychologische zin heeft aanmerkelijke gevolgen voor de emoties die men ervaart. Deze spelen een belangrijke, zo niet doorslaggevende, rol in het bepalen van keuzes en voorkeuren in het strafproces. Naar mijn mening hebben deze bevindingen verschillende gevolgen voor het denken over (slachtoffers in) het herstelrecht. De impact van het delict in psychologisch-emotionele zin is in belangrijke mate bepalend als de wens van het slachtoffer uitgaat naar een *alternatief voor (of naast)* het strafrecht of een sterkere positie *in* het strafrecht. De beperkingen van het strafrecht voor slachtoffers van een misdrijf en hun onvrede daarover is in de herstelrechtelijke literatuur doorgaans opgevat als ondersteuning voor het eerste: als een voorkeur voor een informeler, participatief en op herstel in plaats van straf gericht proces (Strang 2002; Braithwaite 2002). Dit is ongetwijfeld van toepassing op een gedeelte van de slachtofferpopulatie.

Voor een ander gedeelte is deze gang van zaken echter niet aantrekkelijk. Zij zouden juist hun positie in het strafrecht versterkt willen zien, door bijvoorbeeld het spreekrecht of de SSV, in plaats van deel te nemen aan een alternatief (Pemberton 2011b, elders in dit nummer). Dit geldt met name voor de slachtoffers die een grote psychologisch-emotionele impact van het delict ervaren, wat weer samenhangt met een sterkere wraakzucht en vergeldingsdrang.

Nu is het doeleinde van participatie aan spreekrecht/SSV en andere vormen van slachtofferverklaringen voor verschillende interpretaties vatbaar (Lens e.a. 2010). Zo hebben Roberts en Erez (2004) al eerder het zelfstandige belang van participatie en communicatie, van 'voice', in slachtofferverklaringen benadrukt. Dit kan een groter gewicht hebben dan (de perceptie) van invloed op de straf. Toch staat voor mij de link tussen slachtofferverklaringen en vergelding buiten kijf (Pemberton 2011a). Ook zonder invloed op de hoogte van de straf, wat in het Neder-

landse systeem niet aan de orde is, stelt het leveren van een slachtofferverklaring het slachtoffer in staat zichzelf te verbinden aan de straf van de dader. Dit betekent weer dat het slachtoffer de straf gemakkelijker kan interpreteren als vergelding voor wat hem of haar is overkomen, in plaats van een inbreuk op de rechtsorde (Bilz (2007) heeft dit 'delegated revenge' genoemd).

Daarmee hebben de terugkerende veronderstellingen dat mediation of *conferencing* voor slachtoffers *beter* zijn dan instrumenten in het strafrecht (bijvoorbeeld Dignan 2005; Strang 2002) weinig zin. De vraag is namelijk niet of ze *beter* zijn, maar voor *wie* en *in welke situatie* ze voor slachtoffers *het meest geschikt* zijn (Pemberton 2008). In het beantwoorden van de laatste vraag speelt de psychologisch-emotionele verwerking van het delict een hoofdrol. Ook voor morele vraagstukken in de victimologie is het inzicht van Haidt – dat de emotionele hond met zijn rationele staart zwaait – van groot belang.

Literatuur

- Angel, C. (2005) *Crime victims meet their offenders. Testing the impact of restorative justice conferences on victims' post traumatic stress symptoms* (ongepubliceerd proefschrift). University of Pennsylvania.
- Bilz, J.K. (2007) The puzzle of delegated revenge. *Boston University Law Review*, 87, 1059-1112.
- Bonanno, G.A. & J.T. Jost (2006) Conservative shift among high-exposure survivors of the September 11th terrorist attacks. *Basic and Applied Social Psychology*, 28, 311-323.
- Bonanno, G.A., M. Mancini & G.A. Westphal (2011) Resilience to loss and potential trauma. *Annual Review of Clinical Psychology*, 7(1), 1-25.
- Braithwaite, J. (2002) *Restorative justice and responsive regulation*. Oxford: Oxford University Press.
- Cannetti-Nisim, D., E. Halperin, K. Sharvit & S.E. Hobfoll (2009) A new stress-based model of political extremism. Personal exposure to terrorism, psychological distress and exclusionist political attitudes. *Journal of Conflict Resolution*, 53(3), 363-389.
- Dignan, J. (2005) *Victims and restorative justice*. Maidenhead: Open University Press.
- Ehlers, A. & D. Clark (2000) A cognitive model of posttraumatic stress disorder. *Behavior Research and Therapy*, 38, 319-345.
- Frazier, P.A. & B. Haney (1996) Sexual assault cases in the legal system. Police, prosecution, and victim perspectives. *Law and Human Behavior*, 20, 607-628.
- Haidt, J. (2001) The emotional dog and its rational tail. A social intuitionist approach to moral judgement. *Psychological review*, 108(4), 814-834.
- Haidt, J. (2007) The new synthesis in moral psychology. *Science*, 318, 998-1001.
- Hauser, M. (2006) *Moral minds. How nature designed our universal sense of right and wrong*. New York: Ecco.
- Keijser, J.W. de & M. Malsch (2002) Is spreken zilver en zwijgen goud? Spreekrecht en het ontstemde slachtoffer. *Delikt en Delinkwent*, 33, 5-20.
- Kohlberg, L. (1981) *Essays on moral development, Vol. I. The philosophy of moral development*. San Francisco: Harper & Row.
- Landau, M.J., S. Solomon, J. Greenberg, F. Cohen, T. Pyszczynski & J. Arndt (2004) Deliver us from evil. The effects of mortality salience and reminders of 9/11 on support for President George W. Bush. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 1136-1150.

- Lens, K.M.E., A. Pemberton & M.S. Groenhuijsen (2010) *Het spreekrecht in Nederland. Een bijdrage aan het emotioneel herstel van slachtoffers?* Tilburg: Intervict.
- Lens, K.M.E., A. Pemberton & S. Bogaerts (2012) *Heterogeneity in victim participation. Characteristics of victims delivering victim impact statements* (ongepubliceerd manuscript).
- Maruna, S. & A. King (2004) Public opinion and community penalties. Alternatives to Prisons. In: A.E. Bottoms, S.A. Rex & G. Robinson (eds.), *Alternatives to prison. Options for an insecure society*, p. 83-112. Cullompton: Willan.
- McNally, R.J., R.A. Bryant & A. Ehlers (2003) Does early psychological intervention promote recovery from posttraumatic stress? *Psychological Science in the Public Interest*, 4(2), 45-79.
- Mikhail, J. (2007) Universal moral grammar. Theory evidence and the future. *Trends in Cognitive Sciences*, 11(4), 143-152.
- Orth, U. & E. Wieland (2006) Anger, hostility, and posttraumatic stress disorder in trauma-exposed adults. A meta-analysis. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 74(4), 698-706.
- Orth, U., L. Montada & A. Maercker (2006) Feelings of revenge, retaliation motive, and posttraumatic stress reactions in crime victims. *Journal of Interpersonal Violence*, 21, 229-243.
- Pemberton, A. (2008) Over egels, vliegen vangen en herstelrecht. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 8(4), 53-65.
- Pemberton, A. (2011a) Slachtofferbewegingen en herstelrecht. Over de realiteit achter de stereotypen. *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 11(4), 28-45.
- Pemberton, A. (2011b) Too readily dismissed? A victimological perspective on penal populism. In: H. Nelen, J.C. Claessen & B. Van Wersch (eds.), *Beyond the death penalty*. Antwerp: Intersentia.
- Pemberton, A. (2012) De slachtoffer-dadergesprekken. Een victimologisch perspectief. In: I. Weijers (red.), *De slachtoffer-dadergesprekken: in de schaduw van het strafrecht*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Pemberton, A., M. Bastiaens, G. Vervaeke & F.W. Winkel (2010) Herstelrecht. De effecten op slachtoffers. In: H.G.J. Merkelbach, P.J. van Koppen, J.W. de Keijser & J. Jelicic (red.), *Reizen met mijn rechter. De psychologie van het recht*, p. 973-985. Deventer: Kluwer.
- Pyszczynski, T., S. Solomon & J. Greenberg (2003) *In the wake of 9/11. The psychology of terror*. New York: American Psychological Association.
- Roberts, J.V. (2009) Listening to the crime victim. Evaluating victim input at sentencing and parole. In: M. Tonry (ed.), *Crime, punishment, and politics in comparative perspective. Crime and justice: A review of research*, 38, 347-412.
- Roberts, J.V. & E. Erez (2004) Communication in sentencing. Exploring the expressive function of Victim Impact Statements. *International review of Victimology*, 10, 223-244.
- Rosenblatt, A., J. Greenberg, S. Solomon, T. Pyszczynski & D. Lyon (1989) Evidence for terror management theory I: The effects of mortality salience on reactions to those who violate or uphold cultural values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 681-690.
- Sherman, L.W. & H. Strang (2007) *Restorative justice. The evidence*. London: The Smith Institute.
- Strang, H. (2002) *Repair or revenge. Victims and restorative justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Van Dijk, J.J.M. (2006) *The mark of Abel. Reflecting on the social labelling of victims of crime* (Inaugural lecture Tilburg University). Tilburg INTERVICT.

- Weijers, I. (red.). (2012) *De slachtoffer-dadergesprekken. In de schaduw van het strafrecht*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Weinstein, H.M. (2011) Editorial note: the myth of closure, the illusion of reconciliation. Final thoughts on five years as co-editor-in-chief. *International Journal of Transitional Justice*, 5, 1-10.
- Winkel, F.W. (2002) *Slachtofferhulp bij hardnekkige klachten. Over visie, witte beren, stroop en tegenpolen*. Inaugurale rede Vrije Universiteit Amsterdam, zie www.impact-kenniscentrum.nl/doc/kennisbank/1000011079-1.pdf.
- Winkel, F.W. (2007) *Posttraumatic anger. Missing link in the wheel of misfortune* (inaugurale rede Universiteit van Tilburg). Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- Zajonc, R.B. (1980) Feeling and thinking. Preferences need no inferences. *American Psychologist*, 35, 151-175.
- Zebel, S. (2012) Een quasi-experimentele studie naar de effecten van de Nederlandse slachtoffer-dadergesprekken. In: I. Weijers (red.), *De slachtoffer-dadergesprekken. In de schaduw van het strafrecht*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.